

bygd till bygd. För en mindre sammanhållen spridning ligger det närmare till hands att söka orsaken i centraldirigering, främst kungliga maktbud. Men som Tore Nyberg visat kan det också ha funnits andra orsaker, t.ex. behovet av en Olavskyrka för sjöfarande på samma sätt som av en Nikolaikyrka.

En första våg av Olavskult kan spåras redan till den norske kungen Magnus den godes tid som Danmarks kung (1042–47). Tore Nyberg räknar en Olavskyrka i Helsingborg och en på Österlen redan till denna tid. Han säger dock inte uttryckligen att det skulle vara S:t Olof, där kulten är historiskt belagd först under senmedeltiden. Enligt Curt Wallin skulle unionstiden ha medfört en stegrad Olavskult. Hansans roll nämns i förbigående i Jyrki Knuutilas artikel och det väcker önskemålet om att den nordiska Olavskulten också belyses i ett kontinentalt sammanhang, liksom vid det tidigare Olofsymposiet i Visby. Att det under Hansatiden fanns ett samband mellan handel och helgonkult är uppenbart.

Väljer vi de kyrkliga skulpturerna som indicier för Olavskult finns det inga spår från 1000- och 1100-talen. Från Finland visar Knuutila på en högmedeltida och en senmedeltida våg. Den senare är av naturliga skäl bäst belagd och belyser kontakter med Nordtyskland, men medför också en inhemsk produktion.

Liksom andra helgon kan S:t Olav identifieras genom sitt attribut: yxan, mera osäkert genom den underliggare han trampar på. Anne Lidén utreder ingående yxans roll och framhåller att den inte åsyftar vapnet varmed Olav dödades i Stiklastad utan är hans makt-symbol. Att yxan (och Olavs röda hår) skulle visa en hypostaslikhet med den förkristne Tor avvisar Lidén i likhet med Oloph Odenius och andra tidigare forskare.

Medan Nils Ahnlund i början av seklet tolkade S:t Olavs seglats som en folklig skämtsaga eller sjömanshistoria relaterar Anne Lidén den till den kyrkliga kulten. Sensmoralen i kappseglingberättelsen är att den fromme och gudfruktige S:t Olav vinner, ty han förlitar sig till skillnad från sin världsligt sinnade bror helt på Guds hjälp. Brodern förlorar trots att han har ett större och snabbare fartyg. Kyrkliga legender av detta slag hade alltså i första hand ett moraliskt och uppbyggligt syfte. Jag delar helt denna tolkning, som Lidén uppenbarligen kommer att styrka och fördjupa i sin kommande avhandling.

Helgonet i Nidaros är en vacker och välillustrerad gävobok. Den saknar notapparat men är försedd med litteraturhänvisningar till varje kapitel. Målgruppen är uppenbarligen den bildade allmänheten. Vissa artiklar,

som Nybergs, Knuutilas, Anderssons och Lidéns, bygger dock på en omfattande primärforskning. En engelsk summary efter varje avsnitt gör tillsammans med bilderna boken tillgänglig även för en utomnordisk läsekrets.

Nils-Arvid Bringéus, Lund

Signums svenska konsthistoria. Frihetstidens konst. 480 s., ill. 1997. ISBN 91-87896-33-8. *Den gustavianska konsten.* 509 s., ill. Bokförlaget Signum, Lund 1998. ISBN 91-87896-36-2.

Signums svenska konsthistoria är oerhört vacker och påkostad. Den spänner över hela spektret från högreståndsinredning och -konst till det folkliga bonadsmåleriet och övrig folkkonst. Det är en glädje bara att titta på bilderna och läsa en artikel då och då. I *Frihetstidens konst* redogörs för våra dåtida stora arkitekters och inredares verk, bl.a. Jean Eric Rehn, Carl Hårleman och Adrien Masreliez. De var en sorts multikonstnärer som även ägnade sig åt trädgårdskonsten. Familjen Pasch var flitiga porträttörer, liksom Carl Gustaf Pilo och Alexander Roslin; inspiration hade de fått under resor bl.a. i Frankrike. Elias Martin och Carl August Ehrensvärd målade landskapsbilder från sina olika resor.

Det fanns redan tidigare några glasbruk i Sverige, men nu grundlades t.ex. Limmared och Kosta. Från Tyskland kom kunnigt folk till fajansfabrikerna i Rörstrand och Marieberg. Men snart lärdes svensk arbetskraft upp och "Fågel på blommande kvist" blev ett av Rörstrands tidigaste mönster. Både textilkonsten och möbelkonsten nådde höjdpunkter under den här tiden.

I Mellansverige blev det populärt med väggmålningar och målade möbler. I Skåne vävde man rölakan, dukagång och flamskt. Flamskvävning förekom även på andra håll i landet, medan ryorna var vanligast från Uppland och norrut.

Flera av de stora arkitekterna och inredarna från frihetstiden var med om att introducera *Den gustavianska konsten*. Adrien Masreliez fick t.ex. efterföljare i sina båda söner Jean Baptiste och Louis, och en av hans elever var Johan Tobias Sergel.

Många kyrkobyggnader tillkom också under den här tiden, bl.a. Göteborgs domkyrka, som ritades av stadsarkitekten C.W. Carlberg.

Inom trädgårdskonsten efterträddes den franska parken av den engelska som stilbildare.

Många av de tidigare nämnda bildkonstnärerna fort-

satte att måla porträtt, bl.a. av Gustav III och hans familj. Sergel tecknade och skulpterade efter klassiska förebilder och flera av konstnärerna gjorde studieresor till de stora städerna i Central- och Sydeuropa, där de såg och lärde sig mycket av tidens strömningar.

I Stockholm började man väva sidentyger och i Hälsingland linnedamast. Tryckta tyger blev allt vanligare i möbelklädslar. Färgerna i möbelkonsten var i huvudsak ljusa; finare bord och skåp kunde ha intarsia av olika träslag. Inom guldsmeds- och glaskonsten, liksom inom keramiken, blev både form och mönster sirligare än tidigare.

Inom folkkonsten blev kurbitsmåleriet allt vanligare och i södra Sverige, framför allt i Småland, blomstrade bonadsmåleriet, där olika skolor bildades.

Närmast i tid planeras karljoanständens konst och konsten under 1800-talets mitt.

När vi sedan kommit in i nästa millennium kommer delarna om 1900-talets konst.

Margareta Tellenbach, Bjärred

Mats Widgren: *Bysamfällighet och tegskifte i Bohuslän 1300–1750*. Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdsförbund nr 60, 1997. 123 s., ill. ISBN 91-7686-157-0.

Det bohusländska kulturlandskapets historia måste delvis skrivas om, om man får tro kulturgeografen Mats Widgren. Han visar i sin bok om bysamfällighet och tegskifte att många byar i Bohuslän hade sina åkrar i tegskifte redan under medeltiden. Detta går stick i stäv mot den tidigare uppfattningen, att de tegskiften som förekommit i denna del av landet skulle vara ett resultat av hemmansklyvning under 16-, 17- och 1800-talen.

Widgrens bok innehåller en rad ifrågasättanden av tidigare etablerade ”sanningar” inom den agrarhistoriska forskningen. Därmed torde den vara angelägen läsning för en större krets av agrarhistoriskt intresserade personer – inte bara för dem som specifikt intresserar sig för Bohuslän.

I tidigare presentationer av äldre kulturlandskaps- och bebyggelsehistoria i Norden har man ofta dragit en skiljelinje mellan bybebyggelsens Sverige och ensamgårdarnas Norge. Enligt detta synsätt kunde man i Bohuslän, liksom i andra delar av det gamla norska Östlandet, förvänta sig att finna en bebyggelsestruktur dominerad av ensamgårdar. Förf. ger emellertid i sin

bok belägg för att många byar i Bohuslän ända sedan medeltiden utgjorts av ett flertal gårdar samlade i täta bykärnor, omgivna av tegskiftade åkrar, enligt samma mönster som återfinns i gamla svenska och danska bygder, liksom på kontinenten. Någon skarp gräns mellan svenskt och norskt, mellan bybebyggelse och ensamgårdar, har enligt Widgren inte existerat.

Ofta har tegskiftets uppkomst antagits ha ett samband med införandet av två- eller tresädssystem. I de bohusländska byar som förf. har undersökt tillämpades ensåde. Hans studie föranleder därför ett nytänkande också i fråga om orsakerna till tegskiftets införande.

Genom närläsning av äldre kartmaterial, jordböcker och medeltida brev har Widgren kunnat klarlägga att flera företeelser i det bohusländska jordbrukslandskapet som tidigare ansetts vara relativt sentida, i själva verket är av medeltida ursprung. Det gäller såväl tegsplittringen och bystrukturen som jordvärderingen. Widgren visar att den gamla norska jordvärderingen i ”öresbol” och ”markebol” har fungerat som ett byamål vid skifte av jord, på motsvarande sätt som attung, markland och andra jordmått har använts i andra skandinaviska områden.

Widgren tar i texten sin utgångspunkt i ett antal lokala exempel, där de abstrakta resonemangen förankras i konkreta historiska källor. Vid sidan av arkivmaterialet har han använt sig av egna fältobservationer i landskapet, främst av de ryggade medeltida åkrar som finns bevarade i vår tid.

Boken är illustrerad med en rad vackra, väl återgivna, lantmäterikartor från 16- och 1700-talen.

Katarina Saltzman, Lund

Tyskland i Sverige & Sverige i Tyskland. Dieter K. Müller (red.). Etnologiska institutionen, Umeå universitet, Umeå 1998. 157 s., ill. ISBN 91-7191-412-9.

Relationerna mellan Sverige och Tyskland har sedan medeltiden varit livliga. Men under efterkrigstiden har de kanske inte alltid varit lika goda. Svenskar har haft, och har, fördomar, vilket den här boken, resultatet av ett symposium som Etnologiska institutionen i Umeå arrangerade 1995 i samarbete med den tvärvetenskapliga arbetsgruppen om Tyskland i Sverige, visar. Även tyskar har haft, och har, fördomar om välfärdsstaten Sverige, bl.a. att det har varit för dyrt och för kallt att turista här.